

**На шляху до духовного оновлення:
до 150-річчя від дня народження Михайла Коцюбинського**

Літературна експрес-інформація

Становлення таланту

Михайло Михайлович Коцюбинський народився 17 вересня (за старим стилем, згідно з яким велися метричні записи, – 5 вересня) 1864 р. у Вінниці в сім'ї службовця. Письменник пізніше згадував, що рід його має давнє й шляхетне походження від давньоукраїнських бояр. В офіційних паперах М.М.Коцюбинський підписувався як дворянин, хоча формального підтвердження дворянського титулу не мав.

Дитинство М.Коцюбинського минало «на багатім природою, теплім, прекраснім Поділлі». Спершу він брав приватні уроки у вчителя Я.Богачевського, що дало змогу в одинадцять років вступити одразу до третього класу школи в Барі, де тоді жила родина. Про цей час свого дитинства письменник згадував, що «жив в атмосфері теплих, сердечних відносин». Очевидно, це був дуже важливий момент у становленні характеру майбутнього письменника: відчуття теплоти та любові в родинних стосунках, зокрема, у взаєминах із матір'ю, сприяло кристалізації ідеалу краси й гармонії, що завжди є дуже істотним чинником у його творчості, слугує за своєрідний внутрішній камертон цієї самобутньої прози.

У 1876-1880 рр. навчання продовжується в Шаргородському духовному училищі, що його по-простому називали бурсою. Імовірно, батькам не йшлося про духовну освіту сина: просто бурса була найближчим духовним закладом в окрузі, а віддавати дитину далеко від дому не хотіли, зокрема, мати, яка ним особливо опікувалася. Про Шаргородську бурсу збереглися колоритні спогади багатьох сучасників Коцюбинського. У спогадах зазначається компромісне вирішення мовної проблеми: мовою викладання була російська, але вчителі іноді вдавалися до української, аби краще пояснити учням незрозуміле, та й бурсаки частенько спілкувалися між собою по-українськи, зрозуміло, в позаурочний час.

Склад населення Шаргорода був багатоетнічним. Тут мешкали євреї, поляки, українці, траплялися й росіяни. Ближче цю культурну розмаїтість пізнавали бурсаки у своєму щоденному побуті, слухаючи оповідей та співаючи різномовних пісень, бо жили вони на приватних квартирах. У той час проявляється в хлопцеві стійкий інтерес до літератури. Під впливом фольклору він починає віршувати українською.

У 1881-1882 рр. Коцюбинський уже в Кам'янці-Подільському: вдосконалює свої знання, готуючись до вступу в університет. Губернське місто давало щодо цього більше можливості, ніж рідна Вінниця (повітовий центр Подільської губернії), де тоді мешкала його сім'я. Шлях революціонера юнак уже тоді не приміряв до себе, як інші запальні ровесники, бо мав інші цілі – приваблювало красне письменство й гуманітарні науки. Але його прізвище та адресу жандарми знайшли серед паперів молодих змовників таємної організації «Подільська дружина», що існувала в Кам'янці. Через те у 17 років «син чиновника Михайло Коцюбинський» пережив прикру пригоду з обшуком на квартирі, трохи пізніше зазнав другого обшуку та змушений був дати свідчення. Відтак поліція установила над Коцюбинським таємний нагляд.

Ще учнем Коцюбинський виділявся серед товариства серйозністю та відповідальністю. Він щиро переймався родинними негараздами: безробітний батько переживав відчай і покинув сім'ю, мати втратила зір і потребувала допомоги дітей. Хлопець був найстаршим сином і мужньо прийняв виклик долі. Довелося відмовитися від амбітних планів продовження освіти, від мрії навчатися в університеті. Натомість узявся заробляти приватним учителюванням. Адже крім батьків у родині було четверо молодших братів і сестер – Ліда, Хома, Леонід, Ольга. Їм треба було забезпечити елементарні умови існування, а також освіту. Це ще більше зміцнило його духовну спорідненість із матір'ю, викликало її гарячу вдячність. Невдовзі сім'я втрачає батька.

У біографії М.Коцюбинського дуже важливим був 1890 р., котрий визначив його подальшу літературну кар'єру. Письменник ставить собі за мету побувати у Львові. Найбільше його приваблювало, що в Галичині вільно користуються українським словом, забороненим царською владою. Львів не розчарував молодого письменника. Він зустрівся з редакторами тодішніх видань – Василем Лукичем (псевдонім Володимира Левицького, що редагував літературно-науковий двотижневик «Зоря»), О.Барвінським («Правда»), В.Шухевичем («Дзвінок»), домовився про творчу співпрацю. На цей час дитячий журнал-двотижневик «Дзвінок» уже надрукував його вірш «Наша хатка», тому з дитячої теми випадало почати активну діяльність, що й підтвердила невдовзі поява циклу дитячих оповідань.

Найважливішим підсумком львівської подорожі стало, як виявилось згодом, знайомство з І.Франком. На той час Франко почувався у розкритті своїх творчих можливостей, писав поезію й прозу, займався журналістикою й критикою, був людиною видатної харизми. Перша їхня зустріч, як свідчить кореспонденція Франка, була досить стриманою, але пізніше це знайомство набуло ваги й непересічного значення для обох. Франко став одним із найґрунтовніших критиків молодого белетриста, а Коцюбинський захоплювався його творчістю, свідчення чого лишив, зокрема, в рефераті «Іван Франко» (1907).

Мандрівка до Львова нарешті визволила закуті доти літературні амбіції М.Коцюбинського. Про це свідчить хоча б творча продуктивність наступного після поїздки 1901 р., коли було написано оповідання «Харитя», «Ялинка», «П'ятизолтник», повість «На віру», вірші та нариси. Коцюбинський складає екстерном іспити при Вінницькому реальному училищі та 29 жовтня 1891 р. одержує посвідчення народного вчителя. Цей факт свідчить, як наполегливо він займався самоосвітою й зумів надолужити той брак знань, що непокоїв його.

В одному сонячному колі

Визначальним сюжетом творчості Михайла Коцюбинського є втеча. Відтоді, відколи його герої починають масову втечу («Дорогою ціною»: Соломія й Остап – з покріпаченого села; «На камені»: Фат'ма й Алі – з кам'яного села перверсивних традицій; «У грішний світ»: дві черниці з осоружного монастиря; «Intermezzo»: перевтомлений автор-виконавець від «залізної руки города»; «Сон»: Антін – бодай уві сні – од міщанського лігвища), М.Коцюбинський тікає від просвітянсько-реалістичних оповідань в імпресіоністичні новели, стає Майстром. Нові краї, нові враження, коли око, замилене рутинним, «знайомим до болю», відновлює втрачену гостроту, властиво вражається – стан, без якого імпресіоніст немислимий.

Крайньою точкою на кінцевому обрії втечі неодмінно і завжди виявлялося повернення. Відновивши сили душі, автор міг знову давати раду тим проблемам, од яких тікав: услід за «Intermezzo» – художнє вивершення «Fata morgana»; услід за кримськими й італійськими імпресіями – цілий корпус гостросоціальних новел («Сміх», «У дорозі», «Коні не винні» та ін.) – нещадних сатир на сновид-ілюзіоністів, що плекають острівці своїх кубелець-світків серед моря «людського горя».

Щоб побачити, звідкіля в М.Коцюбинського отой вічний порив до «місць сили», а точніше, до «місць Сонця», слід поставити ніжку циркуля на його «сонцепоклонстві» – і обвести довкола... Зробімо кілька кроків у різні напрямки – майбутнє й минуле...

У майбутнє... «На суботах у Коцюбинського» свої перші поезії читає юний Тичина, майстер вітає його напутнім: «Поет між нами!» Невдовзі той дебютує «Соняшними кларнетами», продовжує «Золотим гомоном», іншими, сповненими сонця творами. Через півстоліття вже літній Павло Григорович, у свою чергу, вітає молодого Івана Драча, котрий дебютує збіркою «Соняшник» та поемою «Ніж у сонці»... Згодом будуть «Протуберанці серця», «Сонце і слово», «Сонячний фенікс», «Храм сонця»...

А тепер – у минуле. У Криворівні, збираючи матеріали для «Тіней забутих предків», М.Коцюбинський ходив у село Голови подивитись обряд грушки (гри біля покійника), котрий використовує у повісті. А супроводжував письменника Петро Шекерик-Доників – феноменальний самородок, майбутній автор «літературного шедевр у Гуцульщині» роману «Дідо Иванчік» про старого... сонцепоклонника (принагідно згадаймо молитву до Сонця з «Intermezzo» М.Коцюбинського). Дідо Иванчік – чи не (дай Боже, аби не) останній з могікан сонцепоклонства. Віра в сонце була тут споконвіків, а раніш – усі українці були «онуки Даждьбожі». Бог Сонця – верховний у праукраїнському язичницькому пантеоні...

Це все «не змоволючись», бо писали кожен сам по собі, а відтак виявляли один одного, виявлялись в одному силовому сонячному колі... А ще ж Франків Захар Беркут з тухольцями, котрим дає побідити «Сонце, великий, преясний володар світу», Винниченкова «Сонячна машина», Лесині елліни з передмістя Александрії, що, заховавши від ортодоксів давні писання, звертаються до Бога Сонця: «Геліосе! Рятуй наші скарби! Тобі і золотій пустині доручаємо їх!»

Зміна стратегії дослідження життя

Стрижнем ідеологічної конструкції ранніх творів М.Коцюбинського є ідея просвіти як ключового засобу поліпшення життя селянина. З часом вона повністю вичерпує себе. Життя виявилось складнішим за умоглядні схеми, і письменник надалі принципово змінює стратегію його дослідження.

Зрима ілюстрація до цього – оповідання «Посол від чорного царя», де Солонина (фотолюбитель-аматор, великий ентузіаст фотомистецтва) прагне прилучити селян до світу фотографії. У відповідь не вдячність, а знову ж таки ненависть. Ненависть і злоба всього села. Вона пряма й відкрита – аж до агресії. Та навіть на цьому тлі помітно виокремлюється позиція діда: «чого тільки він не бажав панам... Коли б хоч десята частина з його бажань здійснилась, земля б стала вільною від панів, ба й сама пам'ять про них щезла б на віки вічні».

Світ, що постає в оповіданні «Для загального добра», – це світ архаїчний. Він збудований на візуальних засадах. І якщо в сучасній цивілізації «візуальне не розглядається як доповнення до того, що говорять», то у цьому творі піраміда інформування перевернута: тут те, що говорять, не є доповненням до того, що бачать, оскільки цей світ для інформування використовує насамперед візуальні знаки.

У схемі життя, вибудованій таким чином, не випадковим є те, що саме візуальне лягає в основу знання про світ і стає підґрунтям у виробленні філософії існування в архаїзованому бутті, де інколи немає часу для філософської паузи, де безперервні виклики потребують негайних відповідей. Для хазяїна Замфіра Нерона таким викликом є звістка про лихо: «– Ну, і що ж, – допитувався Замфір, – рубатимуть наші виноградники? – А рубатимуть. – Усі? – А всі...».

Первинна реакція героя (як і його оточення) ґрунтується на набутому ним візуальному досвіді, закоріненому в часі: «– Цього ніхто з нас не бачив! У нас її немає! Старі люди скільки живуть, а такого не бачили». Присуд громади одностайний: усі розмови про філоксеру на виноградниках безпідставні, бо «шукають те, чого ніхто не бачив, чого нема на світі навіть...».

Звідси походить система нейтралізації зла, яка ґрунтується на ідеї фізичного знищення (усунення з обширу візуального) навіть натяку на небезпеку. І зринає в голові Замфіра думка: «– Ого! насмілив би ся який вступити на його виноградник. Він би першого з рушниць застрелив, як собаку. Через труп його хіба б переступили в садок, бо живий він не пустить туди». Коли ж усе стає зримим, герой змінює тактику, намагаючись зменшити зло до рівня малесенької, зовсім незначної дурнички: «Показували й Замфірові, але він за кожним разом здвигав плечима та відвертав голову, додаючи, що такої дурниці, як та дрібненька тля, й показувати не варто».

Найпоказовіше і водночас найорганічніше виглядають дії дружини Нерона («дикої кицьки»), яка намагається фізично прибрати філоксеру з обширу життя, що мало б символізувати розв'язання проблеми: «Маріора скочила, як опечена: – Зараза? – скрикнула вона. – На корінцях зараза?.. і вмить, як дика кицька пазурами, почала розграбувати пальцями землю під куцем. Докопавшись до корінців, вкритих філоксерою, вона рвала їх і їла з землею разом...».

Після смерті виноградника бачимо найдраматичнішу картину з оповідання «Для загального добра»: «Замфірові здається, що йому відтято руки й ноги та кинуте в якусь глибину, на дно річки. Вода заливає йому очі, вуха, ніс, вливаючись всередину через горло, не дає крикнути, благати помочі, а він спускається все глибше і глибше і не може рятуватись, бо не має ані рук, ані ніг... Замфір спустився на дно, а там лежать вже без життя діти й жінка та мов чекають на нього. От і Замфір ліг нерухомо попаліч з родиною своєю, серед могильної тиші...».

Та жодна тимчасова зміна характеру візуальних картин не здатна змінити головного – філософії життя, яка у Замфіра так і залишається замкненою передусім на візуальний досвід. І річ, звісно, не у крайній консервативності селянської свідомості, не у «браковій культурі» – хоча бажано, щоб вона була значно вищою, – навіть не в «темноті молдуван», яка не дає їм зрозуміти, що не може бути «свого закону» чи «своїх законів», оскільки (як зауважував Гегель) закон не є вираженням «одинокі волі». Основне – тотальна відчуженість двох світів: світу селян й іншого – неселянського соціуму. Весь попередній досвід спілкування з керівною верствою суспільства породжує лише глуху і люту ненависть.

Нутром чує Замфір Нерон те, що І.Франко називає (розглядаючи, зокрема, й оповідання М.Коцюбинського) «шкодливым впливом бюрократії на народне життя», тому не сприймає навіть речей розумних і раціональних, які прямо стосуються життя чи смерті близьких. І не просто не сприймає – у трагічній ситуації вибору між життям і смертю селянин, відчуваючи глуху ненависть до світу насильства, обирає не лікування, а смерть дружини: «– А ви б доктора закликали ! – пораяв панотець. – Доктора ? – скрикнув Замфір, а згаслі очі його блиснули лиховісним огнем. – Ніколи в світі ! Щоб отруїв мені жінку, як ті – виноград ?.. Ніколи !..».

Комунікативні зв'язки розірвано. Одна сторона не чує (і що найголовніше – не хоче чути) іншу. Звідси аж ніяк не можуть бути продуктивними ідеї просвіти народу: «Лишився біль у серці (селянина) та безталання – і більш нічого... Ах, правда, лишилась ще глуха ненависть до всього, що зветься паном, що має спільність з школою, наукою, законом...».

Творча лабораторія митця

Невимовного болю і страждання завдавала Коцюбинському нудна робота в статистичному бюро. Він ішов на неї, як на панщину, що сковувала його творчі можливості, відбирала від нього сили, сушила мозок та гасила яскраві поривання. В автобіографічних листах письменник писав: «Найбільша драма мого життя – це неможливість присвятити себе цілком літературі, бо вона не тільки не забезпечує матеріально, а потребує ще й видатків. Тим часом потреба заробляти на шматок хліба забирає у мене весь час і сили».

У 1903 р. видавництво «Вік» надрукувало перший том оповідань Михайла Коцюбинського і заплатило йому 200 крб. Значно краще оплачувались твори російських авторів. Наприклад, видавці творів А.П.Чехова 1899 р. заплатили видатному російському письменнику 75 тис. крб. Навіть російські перекладачі творів Коцюбинського одержували набагато більше, ніж він. Про це не раз із іронією згадував письменник, зокрема в листі до В.Гнатюка: «Служба ледве-ледве дає шматок хліба, а література!.. Єдиний спосіб – писати по-російськи, але коли я досі цього не робив, то вже тепер не зроблю. А тим часом факт, що мої російські перекладачі дістають в кілька разів більше за переклади, ніж я за оригінал. Доведеться пропасти».

Увесь час письменник був незадоволений собою. Здавалося йому, що він не знаходить того потрібного слова, яке відкривало б людям його душу. Часом виривались у нього з душі такі сповідальні фрази: «Пишу я дуже мало і ніколи не вдовольняючись своєю працею. Ще поки обдумую сюжет, поки в уяві моїй малюються люди, події і природа, я почуваю себе щасливим: таке все яскраве, свіже, повне і сильне, що я тремчу од зворушення. Але доволі мені сісти за стіл і взяти перо до рук, як з-під пера усе те виходить блідим, анемічним, безбарвним, мені не стає слів, аби віддати те, що я зараз так сильно пережив». Коцюбинський не мислив себе без творчості: за письмовим столом, на вулиці його душа, його серце і розум художника продовжували працювати.

Михайло Коцюбинський писав твори, використовуючи всі свята й вільні вечори після роботи. Починаючи з осені 1911 р., коли він звільнився від роботи у статистиці, працював тільки вдень. Писав не більше 3-4 сторінок. Більше часу присвячував обдумуванню творів. Ходив розміреними кроками, трохи зігнувшись, з очима, що ніби вдивлялися вглиб себе. Правити коректуру письменнику часто допомагала дружина – Віра Устимівна.

Коцюбинський не любив удень лежати, спочивати. Навіть вдома він був завжди дуже акуратний і підтягнутий в одязі, зі свіжою хустинкою в кишені. Не любив ані просторих широких курток, ані халатів, ні кімнатних капців – усіх тих атрибутів домашнього спокою, властивих, як він казав, «обломовщині». Михайло Михайлович, працьовитий і невтомний у своїй літературній праці, скаржився, що йому замало 24-х годин на добу, і ніч відбирає від нього половину життя. Іноді він і не спочивав.

Донька Ірина Коцюбинська так описує ставлення родини до таланту батька: «У нашій родині всі – від малих дітей до бабуні – розуміли літературне покликання батька. Ставились до нього не тільки з любов'ю, як до рідного тата, улюбленого сина, коханого чоловіка, дбайливого брата, а й прагнули створити йому сприятливі умови для творчості... Коли мама входила до їдальні з словами: «Татко працює», цього було досить, щоб у хаті створювалася тиша. Всі намагалися розмовляти пошепки».

На початок 1900-х рр. М.Коцюбинський уже склався як письменник із власним творчим обличчям. І.Франко називає його одним із найкращих наших новелістів: «Він наскрізь новочасний чоловік, перейнятий високими гуманними чуттями і ясним поглядом на життя. Отим-то його оповідання, даючи нам образи не торканих досі українським пером околиць і відносин, дають нам разом із тим високе естетичне вдоволення як твори справжнього таланту і як впливи симпатичної і високо розвитої душі». Писав І.Франко і про «нову генерацію» письменників, до яких належав і Коцюбинський: «...вони, так сказати, відразу засідають у душі своїх героїв і, мов магичною лампою, освічують усе оточення».

М.Коцюбинський, опрацьовуючи спочатку виключно сільські теми, згодом значно розширив коло своїх спостережень, звернувшись до тем історичних («Дорогою ціною»), психологічних («Цвіт яблуні», «Поєдинок»), а пізніше й філософських («З глибини», «Сон»). Найулюбленишим жанром письменника була соціально-психологічна новела, її характерною рисою є глибоке розкриття психології персонажів. Основний наголос робиться на зображенні психологічного стану людини, її переживань («В путях шайтана», «Лялечка»). Інколи все оповідання складається з аналізу психологічного стану героя.

Зрілий стиль Коцюбинського характеризують:

- ⌘ лаконічність вислову й місткість фрази, що досягалися ретельним обдумуванням кожного образу та розширенням мовних засобів
- ⌘ поєднання ліричного чинника з епічним і перевага першого над другим в найдовершеніших творах
- ⌘ концентрованість художньої деталі, її смислової багатозначності, що тяжіє до символу
- ⌘ уміння моделювати багатий підтекст образу, спонукати читача до роздуму, через багатозначні асоціації інтригувати його, залучати до атмосфери краси та гармонії
- ⌘ блискуча майстерність пейзажу, причому лірично-імпресіоністичні пейзажі становлять своєрідний епіцентр творів – не смисловий, а настроєвий

Щоразу, починаючи нову працю, письменник заздалегідь хвилювався за її успіх. До свого таланту ставився «надміру суворо, пред'являв до себе вимоги занадто тяжкі». Про специфіку своєї роботи сам Коцюбинський говорив: «Я кожне своє оповідання довго й з усіх боків обмірковую. Виясняю до останньої деталі. Доти, поки воно не уявляється мені зовсім готовим. Розказую його своїм – жінці й іншим. Вислужую їх

уваги... нарешті наступає момент, коли я вже повинен все, що склалося в душі, виявити на папері. Тоді сідаю й пишу».

У пам'яті сучасників зберігся феноменальний образ М.Коцюбинського – передовсім незвичайної людини, а вже потім письменника. Зрештою, одне невіддільне від другого, бо індивідуальність Коцюбинського сильно зазначена в його творах. Як рідко буває, одна іпостась не суперечила іншій, а органічно її доповнювала. Про це заявляв львівський журналіст М.Лозинський: «Він був винятковою появою, в якій не було того дисонансу між його великим духом і його людською особою. Що більше, знайомство з ним відкривало нові грані його творів, людина й великий дух доповнювались взаємно і зливались в чудову гармонію». Будучи одним із найвидатніших авторів української літератури, Коцюбинський водночас мав свідомість скромного трудівника, не вивищував себе серед інших, без зневаги чи снобізму ставився до кожної людини, з якою йому доводилося спілкуватися.

Раннє релігійне виховання відтиснуло на його вдачі міцний слід – звідси культ любові, добра, моральності, нехіть до темних, лихих сторін людського ества, відраза до всього нищого, звироднілого, потворного, що зустрічається в житті й осмучує наші земні враження. Найвище цінував Коцюбинський заповідь любові: надзвичайно люблячи життя, сонячне й людське тепло, не перешкоджав нікому відчувати цей світ по-своєму. При цьому був переконаним, що дар життя зазвичай лишається невичерпанним. В одному з листів він дає таке судження: «Людина в собі має так багато цікавого, що вистачило б не на одне, а на кілька життів...».

Твори М.Коцюбинського

- Коцюбинський, М.** Вибране / М.Коцюбинський. – Л.: Каменяр, 1983. – 344 с., іл.
- Коцюбинський, М.** Дорогою ціною / М.Коцюбинський. – К.: Дніпро, 1980. – 74 с., іл.
- Коцюбинський, М.** Дорогою ціною: Вибр. твори. Для серед. та ст. шкiл. вiку / М.Коцюбинський; худож. I.Фiлонов та В.Євдокименко. – К.: Веселка, 1984. – 205 с., іл.
- Коцюбинський, М.** З глибини: Повiсть. Новели / М.Коцюбинський. – К.: Факт, 2005. – 208 с.
- Коцюбинський, М.** На крилах пiснi. Картка iз щоденника / М. Коцюбинський // Лiтературний Чернiгiв. – 2012. – № 3. – С. 20-28.
- Коцюбинський, М.** Твори: В 2 т. / М.Коцюбинський. – К.: Наук. думка, 1988.
- Коцюбинський, М.** Твори: В 4-х т. / М.Коцюбинський. – К.: Днiпро, 1984.
- Коцюбинський, М.** Твори: У 3-х т. / М.Коцюбинський. – К.: Днiпро, 1979.
- Коцюбинський, М.** Тiнi забутих предкiв: Повiсть та оповiдання / М.Коцюбинський. – Л.: Каменяр, 1988. – 158 с.
- Коцюбинський, М.** Що записано в книгу життя: Повiстi та оповiдання / М.Коцюбинський. – Х.: Фолiо, 1994. – 540 с.
- Коцюбинський, М.** Ялинка / М. Коцюбинський. – К.: Школа, 2006. – 238 с.

Публiкацiї про життя i творчiсть М.Коцюбинського

- Бардаш, О.** Листування Михайла Коцюбинського з вiдомими українськими дячами наприкiнцi ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Бардаш // Сiверянський лiтопис. – 2010. – № 2-3. – С. 226-232. – 4 назви.
- Дем'яненко, А.** Використання прийомiв архiтектури в художнiй творчостi Михайла Коцюбинського / А. Дем'яненко // Дивослово. – 2014. – № 4. – С. 57-61.
- Дзюба, Т.** Жанрова специфiка лiтературної казки: на матерiалi казки для дорослих М.М.Коцюбинського "Хо" / Т. Дзюба // Сiверянський лiтопис. – 2004. – № 5-6. – С. 68-71.

Дзюба, Т. "Культурний ландшафт епохи": український вимір / Т. Дзюба // Сіверянський літопис. – 2009. – № 1. – С. 101-104. – 10 назв.

Епістолярна спадщина Михайла Коцюбинського.

Ковальчук, О. Дитячі оповідання М.Коцюбинського / О. Ковальчук // Літературний Чернігів. – 2012. – № 2. – С. 110-119.

Коляда, І. Цензурна політика російського самодержавства в "українському питанні": до історії відносин М.Коцюбинського з органами цензури / І. Коляда // Український історичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 58-72. – 66 назв.

Кордонська, А. Єдність людини і природи: за повістю Михайла Коцюбинського "Тіні забутих предків" / А. Кордонська // Все для вчителя. – 2011. – № 34-36. – С. 85-89.

Любочка, Г. Життєвий і творчий шлях М.М.Коцюбинського / Г. Любочка // Все для вчителя. – 2013. – № 11. – С. 107-109.

Поліщук, Я. Наслухуючи "музику сфер": поетикальні паралелі творчості Михайла Коцюбинського та Кнута Гамсуна / Я. Поліщук // Слово і час. – 2010. – № 12. – С. 53-67.

Порівняльне літературознавство.

Романов, С. Шлях у вічність. Леся Українка і Михайло Коцюбинський / С. Романов // Літературна Україна. – 2013. – 25 лип. (№ 28). – С. 1, 4-5.

Порівняльний аналіз драми "Лісова пісня" та повісті "Тіні забутих предків".

Сапон, В. Чоловік з бутоньєркою / В. Сапон // Деснянська правда. – 2014. – 3 квіт. (№ 13). – С. 12.

Про екзотичні риси письменника-естета Михайла Коцюбинського.

Ткаченко, І. "Мої дні течуть тепер серед степу..." / І. Ткаченко // Дивослово. – 2010. – № 7. – С. 42-46.

"Степ" як психогема в новелі М.Коцюбинського "Intermezzo".

Янихбаш, А. Опис-пейзаж та порівняння в оповіданні М.Коцюбинського "Ялинка" / А.Янихбаш // Все для вчителя. – 2011. – № 34-36. – С. 89-92.

Яценко, Т. Розвиток літературної компетентності учнів основної школи на уроках вивчення української класичної прози / Т. Яценко // Українська мова й література в школі. – 2012. – № 8. – С. 16-19. – 3 назви.

Методичні рекомендації до вивчення повісті М.Коцюбинського "Дорогою ціною".